

En östkarelsk krummejsel från Pyheensilta

De första utgrävningarna på stenåldersboplatsen Pyheensilta i Mynämäki socken (Virmo), Egentliga Finland företogs år 1938, och efter det har nya undersökningar utförts vart tjugonde år. Totalt har ett område på ca. 1370 m² undersökts. På basen av det under de första åren utgrävda materialet formulerade C.F. Meinander termen Pyheensilta – skedet (Meinander 1939). En stor mängd av både keramik och stenföremål har dock under tidernas lopp kommit fram också som lösfynd från det stora sandtagets sluttningar.

År 1945 hittade en skolpojke ett par föremål någonstans på Pyheensiltaboplatsen (troligen nära grävingsområdena, som dock snabbt hade försvunnit genom sandtäkt). Ett av dessa föremål är en liten krummejsel, som till formen liknar de s.k. östkarelska mejslarna (NM 11459: 3; bild 1). Mejseln har ett trapetsoid tvärsnitt och en svagt mot basen avsmalnande form, den är 48,85 mm lång och rännan är 6,7 mm (13,7 % av längden). Den största bredden vid eggen är 19,3 mm och den minsta 13,8 mm vid basdelen. Mejseln är 9,35 mm tjock. Materialet är diabas, som troligen är av sydvästfinskt ursprung.

Pyheensiltamejseln är inte helt unik, men emedan det finns bara ett motsvarande föremål kan man inte av dem konstituera en grupp av östkarelska krummejslar. På boplatsen Väntsi i Johannes socken, Karelska Näset, har nämligen hittats en tämligen flat liknande mejsel (NM 9406: 189, bild 3, se Heikkurinen 1980, 11). Denna mejsel är större och relativt sett bredare än Pyheensiltamejseln (mått 59 × 37 × 15 mm) samt tillverkad av onegisk grönskiffer. Eggrännan är låg och sträcker sig ända till föremålets hälft, d.v.s. mejseln liknar de såkallade S-formiga krummejslarna (se Meinander 1954, 103).

Därtill kan man som jämförelsematerial använda två andra typer. Den första består av de »allmänna» krummejslarna, som här kan användas på två sätt, dels i relation till det övriga materialet på Pyheensiltaboplatsen, dels i relation till andra i Finland hittade krummejslar, varvid mejseln får en vidare geografisk bakgrund. Det andra jämförelsematerialet består av de s.k. östkarelska tvär- och hålmejslarna, som är en betydligt större, och därtill inom ett mera vidsträckt område känd grupp än den ovannämnda.

På Pyheensiltaboplatsen har förutom keramik (se Meinander 1939, Vikkula 1984), också hittats en stor mängd stenföremål: yxor eller fragment 34 st., små tvärmejslar eller fragment 145 st., halvfabrikat till yxor och mejslar 76 st., hålmejslar eller fragment 17 st., sticklar av skiffer 3 st., pryglar av skiffer 4 st., olika slags skifferpilspetsar eller fragment 124 st., revsänken av skiffer 29 st., sågade halvfabrikat, hålstentar, skifferhängsmycken samt slipstenar och kvartsföremål.

I detta sammanhang är dock de viktigaste forskningsobjekten de 9 vanliga krummejslarna, som huvudsakligen är av skiffer (7 st.) men också av diabas (2 st.). Därtill finns det ett dubbeleggat föremål med en likadan egg som krummejslarna samt

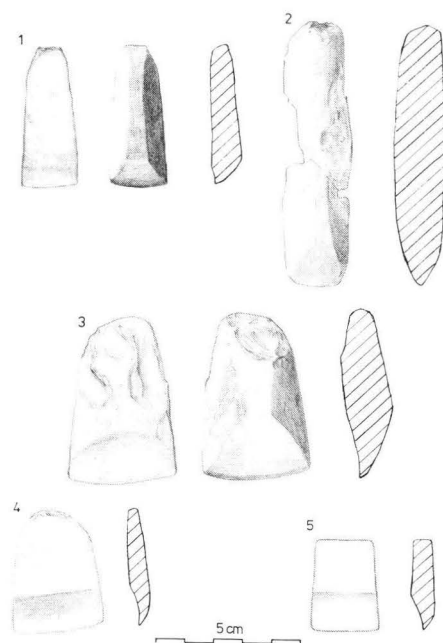

Fig. 1–5. 1 – Mynämäki Pyheensilta – NM 11459: 3. 2 – Mynämäki Pyheensilta – NM 15328: 642. 3 – Johannes Väntsi – NM 9406: 189. 4 – Ust-Ludjana, Vjatka. 5 – En »medeltalskrummejsel», som tecknats enligt medeltalen av de uppmätta egenskaperna hos de på Pyheensilta hittade mejslarna.

en stickelliknande egg. I tabell 1 angivna mått beskriver mejslarnas form. Med tillhjälp av de registrerade egenskaperna (längd, eggens och basens bredd, tjocklek i mitten och i basdelen, rännans längd samt dess djup) har rännans relativa djup (rännans djup/rännans längd \times 100) samt dess relativa längd (rännans längd/mejselns längd \times 100) uträknats.

Tabell 1 visar, att den östkarelska krummejseln är en av de längsta mejslarna och betydligt längre än medelvärdet. Den är också relativt smalare än de vanliga mejslarna, ehuru inga skillnader i bredd och tjocklek kan observeras. Både rännans längd och djup är mindre än de andra mejslarnas, vilket betyder, att dess relativa djup närmar sig medeltalet. Den enda egenskapen som är av betydelse är rännans relativa längd, som i jämförelse med de andra mejslarna är klart mindre. Rännans relativa längd varierar mycket, och det är motiverat att säga, att rännans längd inte korrelerar med mejselns längd. Den relativt korta rännen hos den östkarelska mejseln beror på mejselns avsevärda längd samt rännans låga form, och kan karakteriseras som slumpmässig.

För att närmare granska mejslarnas form har en formkoefficient uträknats (eggens bredd-basdelens bredd/längd \times 100). Den östkarelska mejseln skiljer sig inte från de andra mejslarna i detta avseende, men ett intressant faktum gällande formen kan dock observeras. Ju mera föremålet smalnar mot basdelen (formkoefficienten blir större), desto lägre är rännen relativt. Detta kan kontrolleras genom Spearmans korrelationskoefficient, som får värdet $-0,8$, vilket är ytterst betydande.

Det ser m.a.o. ut som om den östkarelska krummejseln inte nämnvärt skiljer sig från vanliga krummejslar. Detta kan man också observera av teckningen av »medel-

T a b e l l 1. De på Pyheensiltaboplatsen hittade krummejslarnas strategiska mått (mm). Nedanför strecklinjen den östkarelska krummejseln. Rännans relativa djup = rännans djup/rännans längd \times 100. Rännans relativa längd = rännans längd/mejselns längd \times 100. Formkoefficient = bredd i eggen – bredd i basdelen/mejselns längd \times 100.

NM nr	Längd	Bredd vid eggen	Tjocklek	Rännans längd	Rännans djup	Bredd vid basdelen	Rännans relativa djup	Rännans relativa längd	Formkoefficient
10903: 276	33,75	18,10	8,40	11,00	0,50	15,80	4,5	32,5	6,8
10903: 300	20,00	22,00	9,80	10,15	0,75	21,00	7,4	50,1	5,0
11259: 2	30,00	22,00	6,65	15,60	0,30	17,80	1,9	52,0	14,0
14775: 83	55,00	32,85	11,60	10,50	0,25	27,90	2,4	19,0	9,0
14775: 136	19,60	24,50	7,95	8,80	0,90	23,20	10,2	44,9	6,6
14775: 130	18,30	20,50	6,40	12,00	0,85	20,05	7,1	65,6	2,5
14775: 252	27,00	23,60	9,75	18,15	0,50	17,20	2,8	67,2	23,7
20264: 261	53,25	26,30	7,15	22,10	0,45	19,85	2,0	41,5	12,1
20264: 320	–	–	7,70	9,55	0,75	–	7,9	–	–
11459: 3	48,85	19,30	9,35	6,70	0,20	13,80	3,0	13,7	11,2

talsmejseln» (bild 5). Ehuru den östkarelska mejseln är litet längre och smalare än de vanliga mejslarna, är den enda avsevärda skillnaden dock det trapetsoida tvärsnittet (de vanliga mejslarnas tvärsnitt är alltid rektangulärt).

De i Finland hittade krummejslarna har behandlats av C.F. Meinander i samband med hans undersökningar kring Kiukaiskulturen (Meinander 1954, 103). Vid mitten av 1950-talet var ungefär 100 krummejslar kända (summan är från Meinanders tabell s. 104, men i texten skriver han 140 st.), och enligt Meinander förekommer de i två varianter: den äldre S-formiga varianten har enbart hittats i Karelen (d.v.s. utanför det nuvarande Finland) medan den yngre varianten med en skarp egränna finns i östra Finland från Askola österut redan tillsammans med typisk kamkeramik, i västra Finland däremot först under senkamkeramisk eller Uskelakeramisk tid. Krummejslar har aldrig hittats i samband med stridsyxekulturens fynd.

Efter Meinanders publikation har inga nya fynd som avsevärt skulle förändra dateringen framkommit. Man kan dock säga, att det bland de ca 130 exemplar, som man nuförtiden känner, inte är lätt att skilja den S-formiga varianten från varianten med skarp egg. T.ex. på boplatsen Vahe i Eura socken i västra Finland har en nära på S-formig mejsel hittats (NM 15127: 1). Den största delen av fyndplatserna är antingen utan daterande fynd eller boplatser med fynd från åtskilliga perioder. »Rena» boplatser är svåra att finna bland boplatserna i tabell 2, och i synnerhet boplatser med enbart typisk kamkeramik är sällsynta. Däremot förekommer det flera boplatser med fynd från stenålderns slutskede i allmänhet. Enbart Pyheensiltakeramik har hittats i Pyheensilta, Pyheensilta- och Kiukaiskeramik i Lyytikänharju, Harjavalta socken, Kiukaiskeramik på Uotinmäki, Kiukainen socken samt på Kärsmäki i St. Marie (numera Åbo), Pöljäkeramik i Pöljä, Siilinjärvi socken och Kierikkikeramik i Kierikki, Yli-Ii socken. Fastän Meinanders åsikt om geografiska skillnader i dateringen verkar vara rätt, är det säkrare att säga, att den största delen av krummejslarna härstammar från Pyheensilta- och Kiukaisperioderna.

Utanför Finland är krummejslarna mycket sällsynta jämfört med antalet finländska exemplar. Typen är känd i Estland och Lettland, i Östkarelen och Kargopol-

T a b e l l 2. Krummejslarnas fyndplatser i Finland. I katalogen ingår karelska fyndplatser som inte mera ligger inom finskt territorium.

Askola, Takapiskulan Ruoksmaa	Mynämäki, Pyheensilta
» , Honkaniemi	Mäntsälä, Hautjärvi
Borgå, Böle	Nurmo, Kirkonmaa
Borgå, Vävarsbacka	Perniö, Sällylä
Eura, Vahe	Pielavesi, Eskelinkoski
Evijärvi, Isokangas	Pyhtää, Brunamossen
» , Kattilakoski	Rantasalmi, Suoranta
» , Timonen	Reisjärvi, Niinikoski
» , Tuuliniemi	Rovaniemi, Kärräniemi
Heinävesi, Kuusiranta	» , Niskanperä
Jaakkima, Mikli	Räisälä, Hytinlahti
Johannes, Väntsi	» , Papinkangas
Jomala, Jettböle	» , Pitkäjärvi
Kangasala, Sarsa-komplexen	» , Pyhäkangas
Kaukola, Riihilahti	Saarijärvi, Summasaari
» , Piiskunsalmi	Sakkola, Lupra
» , Riukjärvi	Saltvik, Glamilders
Kiukainen, Uotinmäki	Siilinjärvi, Pöljä
Kokemäki, Aronnokka	Sulkava, Kapakkamäki
Kotka, Porkka	Suomussalmi, Kellolaistentuli
» , Tuuli	Säkkijärvi, Nekanharju
» , Nikkarinmäki	» , Ravi
Kurkijoki, Laukkonen	Teisko
Köyliö, Ketola	Terenttilä
» , Sadinmäki	Teuva, Pettumäki
Laitila, Nästinristi	Tohmajärvi, Onkamo
Lappajärvi, Kirkonpelto	Uskela, Myllypelto
Lapua, Hatunluoma	» , Pirtinpelto
» , Huhtala	Uukuniemi, Joutsenlammi
» , Koivumäki	» , Matri
Liljendal, Hembacka	Vammala, Haapakallio
» , Kvarnbacken	Viborg, Häyrynmäki
Lohja, Maikkala	Yli-Ii, Kierikki
Luopioinen, Hietaniemi	Vanda, Maarinkunna
Metsäpirtti, Vaskela	Åbo (St. Marie), Kärsämäki
Miehikkälä, Ukkola	
Muhos, Honkala	

området samt i mellersta och norra Norge (Meinander 1954, 105; Gjessing 1942, 70). Den östligaste krummejseln som författaren känner till har hittats på boplatsen Ust-Ludjana vid floden Vjatka (bild 4; föremålet tillhör ett år 1977 utgrävt material, som inte behandlats av Nagovicin 1980, 96–115). Därtill känner man krummejslar från Kamaområdet (Halikov 1985 samt muntliga uppgifter).

Den andra jämförelsegruppen består av de östkarelska tvär- och hålmejslarna. En avhandling över denna grupp har publicerats av Tuula Heikkurinen (1980). Typen har dock uppmärksamats redan på 1800-talet och har under tidernas lopp kallats än »östfinsk typ» (Nyman 1882, 96), »karelsk typ», »onegisk typ» eller »rysk-karelsk typ» (Ailio 1909). Det var först Äyräpää som använde termen »östkarelsk tvär- och hålmejsel» (1944, 68).

Den intressantaste östkarelska mejseln i detta sammanhang har hittats på själva Pyheensiltaboplatsen (NM 15328: 642, bild 2). Denna tvärmejsel är tillverkad av onegisk grönskiffer, och ehuru fragmentarisk, är den en typisk östkarelsk tvärmejsel.

Måtten är 90 × 23 × 18 mm, eggdelen ca en tredjedel av hela längden och åsens bredd 8 mm. Detta innebär, att föremålet hör till Heikkurinen klassiska grupp (1980, 14). Jämfört med andra mejslar inom denna grupp är detta exemplar något mindre än medeltalet. Både bredd och höjd ligger nära gruppens minimigräns, och även längden är mindre än medeltalet (bredd 23–61 mm, höjd 16–42 mm och längd 58–224 mm samt 109 mm i medeltal; Heikkurinen 1980, 16).

Heikkurinen indelar tvärmejslarna i fyra grupper enligt åsens höjd och bredd (Heikkurinen 1980, 11–17). Indelningen har emellertid ingen betydelse för dateringen, emedan endast 13 mejslar härstammar från boplatser (Heikkurinen 1980, 51). Heikkurinen har enligt boplatsernas keramiktypologiska drag daterat gruppen till tiden från den tidigkamkeramiska tiden till stenålders slut, dock i huvudsak till den typiska kamkeramikens tid (Heikkurinen 1980, 55). Öster om Finland tycks de östkarelska mejslarna dateras till den östliga gropkeramikens tid, vilket motsvarar den typiska kamkeramiken, men de daterade skandinaviska exemplaren har antagits härstamma från stenålders slut eller bronsåldern (Heikkurinen 1980, 56–59; Hallström 1949, 26). Slutligen skriver Heikkurinen, att de östkarelska mejslarna har kommit i bruk i och med den typiska kamkeramikens utbredning till Östersjöområdet, där de sedan använts ända till stenålders slut (Heikkurinen 1980, 60).

Heikkurinen datering av de finska exemplaren kan dock kritiseras. För det första saknas de två mejslarna från Pyheensiltabopplatsen helt i hennes tabell (1980, 51). För det andra har den enda boplatz, som i tabellen representerar enbart tidig kamkeramik, genom utgrävningar åren 1952 och 1985 visat sig vara betydligt långvarigare (Kerimäki, Vehkaranta). För det tredje har föremålen ofta daterats enligt de närmaste utgrävda fynden, även om boplatzen uppvisar fynd från flere perioder. Slutligen är typisk kamkeramik alltid talrikare, bättre bevarad och »vackrare» än senare stilar och blir därför lättare uppmärksammas.

Genom en komplettering av bristfälliga uppgifter, en nyvärdering av deras betydelse och en omgruppering enligt boplatsernas geografiska läge får man en ny och mera detaljerad uppfattning av de östkarelska mejslarnas datering (tabell 3). På Karelska Näset samt i dess närhet (den sydkarelska gruppen) har vi tre säkra dateringar till den typiska kamkeramikens tid, men på en del av boplatserna kan en senare datering vara möjlig. I norra Karelen har vi inga säkra dateringar, men i princip kunde man anse att mejslarna använts under hela den keramiska stenåldern och möjligen ännu under bronsåldern. Det är snarare de nordkarelska mejslarna vi daterar till tiden för den typiska kamkeramiken och den därpå följande stenåldern.

Inom den västfinska gruppen finns enbart säkra dateringar. Den enda östkarelska mejsel som härstammar från ett slutet fynd – en grav med bitar från ett snörkeramiskt kärl (Edgren 1970, 81) – är samtidigt den enda mejseln av denna typ som kan kombineras med stridsyxekulturen. De andra mejslarna är antingen samtida (de två mejslarna från Pyheensilta) eller yngre.

De 15 daterbara östkarelska mejslarna berättar alltså det samma som utbredningskartan, publicerad av Heikkurinen (1980, bilaga 7). Speciellt de östkarelska tvärmejslarna förekommer tätt i Karelen, där också tillverkningsmaterialet – onegisk grönskiffer – uppträder och där det troligen har funnits något slags tillverkningscentrum, därifrån mejslarna spridits mot väst. Därför förefaller det naturligt att mejslarna är äldre i öster. Man kan helt enkelt säga, att de östkarelska mejslarna varit i bruk i östra Finland (öster om Helsingfors) från och med den typiska kamkeramikens tid, då typen var allmännast, till slutet av stenåldern. I västra Finland blev den åtminstone inte i högre grad känd före stridsyxekulturens och Pyheensilta-

T a b e l l 3. I = tidig kamkeramik ca 4200–3300; II – typisk kamkeramik ca 3300–2800; III = sen kamkeramik, Uskela – stil ca 2800–2500; STR = stridsyxekulturen ca 2500–2100; PYH = Pyheensilta-gruppen ca 2300–2000; ASB = asbestkeramiska grupper från stenålderns slutskede, t.o.m. Kierikki – samt Pöljägrupperna ca 2800–2000; KIU = Kiukaiskulturen ca 2000–1300; BRO = bronsåldern, tekstileramikern m.fl. (konventionella dateringar BC enligt Siiriäinen 1980, 9).

X = säker datering, x = osäker datering, o = osannolik datering

	I	II	III	STR	PYH	ASB	KIU	BRO
NORDKARELSKA GRUPPEN								
Ilomantsi Syväys	x	x				x		x
Tohmajärvi Onkamo		x				x		
Kerimäki Vehkaranta	x	x				x		x
SYDKARELSKA GRUPPEN								
Kaukola Riukjärvi	x	x	x			x		x
Kaukola Piiskunsalmi	x	x	x			x		x
Johannes Väntsi		o	o			x		
Viborg Häyrymäki	x	x	o			o		o
Taipalsaari Syrjälä		X						
Lappee Ahvensaari		X						
Miehikkälä Saivikkala		X						
Virolahti VPK-huset		x				x		
VÄSTFINSKA GRUPPEN								
Esbo Backisäker							X	
Sjundeå Dalamalm				X				
Mynämäki Pyheensilta					X			
Mynämäki Pyheensilta					X			

gruppens tid. De östkarelska mejslarnas datering påminner alltså mycket om krummejslarnas datering.

De ovanbeskrivna östkarelska krummejslarna kan bägge dateras till tiden efter kamkeramiken; den ena kan kombineras med Pyheensiltakeramiken och den andra med den asbestblandade Pöljäkeramiken. Båda dateras till slutet av det tredje årtusendet (enligt okalibrerade värden, se t.ex. Siiriäinen 1980, 9).

*

Till sist ställer man gärna en fråga. Varför har någon under stenåldern tillverkat ett »konstigt» kombinationsexemplar av två typer och av ett ovanligt material inom ett område som ligger utanför de båda typernas ursprungliga utbredningsområde?

Först och främst kan vi lägga märke till att krummejseln's viktigaste betydelse är funktionell. Detta vet vi, emedan rännans form och storlek inte varierar i samma utsträckning som själva föremålets. Om m.a.o. den östkarelska mejselns form i första hand var funktionell och han som tillverkade Pyheensiltamejseln visste det, skulle han inte på detta sätt ha försökt förena två olika funktioner (på detta kombinerade föremål fungerade den andra funktionen säkert inte). Om de östkarelska mejslarnas viktigaste egenskap däremot t.ex. var deras vackra form samt utmärkt goda kvalitet, som möjliggjorde en effektiv handel av dessa föremål, blev typen säkert snabbt ett statusföremål utanför ursprungsområdet. Naturligtvis hade också den östkarelska mejseln en viktig funktionell betydelse, men under tidernas lopp och femhundra kilometer längre västerut blev den sekundär.

Den stenåldersman, som i västra Finland tillverkade den östkarelska krummejseln från Pyheensilta (och möjligen också han, som i stort sett samtidigt, men helt omedveten om sin kollega, fick samma idé på Karelska Näset) behövde ett föremål med en ränna för ett visst arbete, ville ha ett föremål med en »världsberömd form» samt använde det bästa material han hade till hands. Såvida denna tanke är riktig vet vi också, att varken Pyheensilta- eller Pöljämänniskorna kände till den s.k. kamkeramiska traditionen.

Litteratur

- Ailio, Julius 1909. *Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland I–II*. Helsingfors.
- Edgren, Torsten 1970. Studier över den snörkeramiska kulturens keramik i Finland. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 72.
- Gjessing, Gutorm 1942. Yngre steinålder i Nord-Norge. *Instituttet for sammenlignende kulturforskning, serie B, XXXIX*. Oslo.
- Halikov, A.H. 1985. Archäologische Denkmale vom Pyheensilta-typ in Finnland und ihre östlichen Analogien. Manuskript, publiceras i *Fennoscandia Archaeologica III*.
- Hallström, G. 1949. Lövångers sockens forntid. *Lövånger II*. Umeå.
- Heikkurinen, Tuula 1980. Itäkarjalaiset tasa- ja kourutaltat. *Helsingin yliopiston arkeologian laitos, moniste n:o 21*.
- Meinander, C.F. 1939. Pyheensilta stenåldersboplats. *Finskt Museum* 1939.
- Meinander, C.F. 1954. Die Kiukaiskultur. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 53.
- Nagovicin, L.A. 1980. Poselenie Ust-Ludjana II. *Pamjatniki epohi eneolita i bronzy v bassejne r. Vjatki. Iževsk*.
- Nyman, A.L. 1882. Kuinka kivikauden kalusto jakautuu muototutkimusten mukaan. Helsinki.
- Siiriäinen, Ari 1980. On the Cultural Ecology of the Finnish Stone Age. *Suomen Museo* 1980.
- Vikkula, Anne 1984. Pyheensilta Ceramics – Facts and Theories. *Iskos* 4.
- Äyräpää, Aarne 1944. Itä-Karjala kivikautisen asekaupan keskuksena. *Muinaista ja vanhaa Itä-Karjalaa*.